

Romantik Azerbaycan Şiiri'nde Dil ve Üslup Tercihleri *Choices of Language and Style in Azerbaijani Romantic Poetry*

Prof. Dr. Ali EROL*

Özet

Günümüz Çağdaş Azerbaycan edebiyatının şekillenmesinde iki önemli akımın rolü büyük olmuştur. Bunlardan ilki Realizm, diğeri ise Romantizm. Her iki akım da, kaynaklarını çok daha öncesinden almış olsalar da, esasen 20 yy'ın ilk çeyreğinde şekillenmişlerdir. Amaç birlikteliği ve toplumcu tavır bu akımları aynı ortak paydada buluşturmuştur. İşte bu nokta Azerbaycan Romantizmini Batı'dakinden farklı kılar. Zira Azerbaycan'da Romantizm ve Realizm çoğunlukla aynı kaynaklardan beslenmişlerdir. Bu yönde yapılan değerlendirmeler ve eser odaklı çalışmalarımız göstermektedir ki Azerbaycan romantik ve realist yazarları arasındaki en önemli farkı dil ve üslup konusundaki tercihler oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Azerbaycan Edebiyatı, romantizm, realizm, şiir ve dil, şiir ve üslup.

Abstract

Two movements were important to form the modern Azerbaijani literature. Those were Realism and Romanticism. Although both of those movements originated much earlier it was not before the first quarter of the 20th c that they evolved completely. Their objectives and socialist attitude were associated. That makes Azerbaijani Romanticism different from Western Romanticism. Because both Romanticism and Realism sprang from same sources. Our evaluations and examinations of texts reveal that the most important difference between Azerbaijani romantic and realist authors are their choices of language and style.

Keywords: Azerbaijani Literature, romanticism, realism, poetry and language, poetry and style.

---

*Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, Türk Dünyası Edebiyatları ABD, erolali99@gmail.com

20. yüzyılın ilk çeyreğinde şekillenmiş olmakla birlikte, temel ilkeleri, edebiyat ve sanat anlayışı, tercih edilen dil-üslup özellikleri ve başlıca temsilcileri ile ancak 1950'lerden sonra tarif ve tasnif çalışmalarının yapılabildiği Azerbaycan romantik şiirinde dil ve tür hususiyetleri ayrıca ele alınması gereken bir konuyu teşkil eder. Zira bu döneme kadar Azerbaycan şiirinde klasik ve halk şiiri üslubu dışında iki önemli dil anlayışının dikkatleri çektiği görülür. Bunlardan ilki Molla Penah Vagıf'ın bir sentez niteliği taşıyan ve Mahalli Klasisizm adı ile bir ekol haline gelecek olan üslup anlayışı, diğeri ise Mirze Feteli Ahundzade ile başlayan realist tavır. Her iki temayül de sonraki yıllarda Azerbaycan edebiyatına yön verecek olan realist ve romantik üslubun temel kaynağını oluşturacaktır.

Azerbaycan'da gerek siyasi gerek iktisadi gerekse kültür ve sanat adına bir milat niteliği taşıyan 1905 Manifestosu ile birlikte değişmeye başlayan toplumsal psikoloji, kısa zamanda etkilerini göstermiş ve edebî çalışmalarda oldukça farklı ve etkin bir söylem şekillenmeye başlamıştır. Temelde benzer duygu ve düşüncelerin birer ürünü olan yeni söylem, hedef kitle, ruh dünyası, hayata bakış ve sanat anlayışı açılarından bazı farklı tercihleri de beraberinde getirmiştir. Bu farklılığı oluşturan belki de en önemli temayül dil ve üslup meselesi olmuştur. Saha ile ilgili yetkin araştırmaları olan Mir Celal bu romantikleri tanımlarken bu hususiyeti şu cümlelerle ifade eder:

“Doğrudur, bunlar da tenqidi réalistler kimi köhne heyatı redd édir, cehalete éyni derecede nifret édir, kéçmiş cemiyetin yxılmasına, xalqın fanatizmden xilas olmasına çalışırdılar, Ancaq bunların yolu, üslubu, tesvir sahesi mollanasreddinçilerden ferqli idi.”(Mir Celâl 317).

İşte bu yöndeki tercih, Azerbaycan edebiyatında realistlerle romantikler arasındaki en önemli farkı ifade eder. Bir başka ifade ile içerik ve amaç açılarından benzer bir tavır içerisinde olunsa da Realizm temsilcilerinden Celil Memmedkulizade, Ali Ekber Sabir, Ali Nazmi, Alikulu Gamküsar gibi isimler, halk dili yönündeki tercihleri ile halkçı bir tavır ortaya koyarlarken, romantik temsilcilerden özellikle Mehemmed Hadi başta olmak üzere, ilk yıllar itibarı ile Abdulla Şaik, Hüseyin Cavid, Abbas Sehhet gibi isimler nispeten daha kapalı sayılabilecek bir dil ve üsluba meyil göstermişlerdir.

Sadece Azerbaycan edebiyatı romantikleri değil, esasen Batılı romantik şair ve yazarlar da (her ne kadar pratiğe aktaramamış olsalar, hatta tam tersi yönde hareket etmiş olsalar da) teorik olarak genel anlamda samimi ve sıcak bir dil

tercihi içerisinde olduklarını beyan etmişler, klasik yaklaşımları eleştirmişler, yapay, karmaşık, şatafatlı akademik ya da felsefi dil anlayışına karşı çıkmışlardır. Azerbaycan'da ise süreç biraz farklı işlemiştir. Zira farklı bir ekol oldukları yıllar sonra anlaşılacak olan söz konusu şair ve yazarların bir araya gelerek açıkladıkları, ortaya koydukları bir programları, sanat anlayışları, poetikaları olmamıştır. Sonraki yıllarda romantik kapsamında değerlendirilecek olan eserler zaman ve zemin unsurlarına bağlı olarak şekillenmiştir.

Söz konusu isimler zaman zaman her ne kadar toplum için sanat düşüncesinde olduklarını ifade etmişler ve bu kaygılarını sanatlarına yansıtma gayreti içerisinde olmuşlarsa da bir istikrar gösterememişler, hem sanatsal kaygılar hem de dönemin siyasi şartları nedeni ile çoğunlukla kapalı, mecaz, imge ve simgelerle yüklü felsefi ve ağıdalı bir söylem içerisinde girmişlerdir. İlk dönemlerinde klasik çalışmalar ortaya koymuşlar, sonrasında millî kaygılar nedeni ile halk kültürü ve kaynaklarına yönelmişler, gelenekçi bir tercih ortaya koymuşlardır. Dolayısı ile romantiklerde hatları belli, açıklanmış, manifestoya dönüştürülmüş bir dil prensibi olmamıştır. Mesela nispeten daha istikrarlı bir yol izlemiş olan Mehmed Hadi'nin dili, bazı istisnalar dışında tamamen Osmanlı Türkçesi altında şekillenmiş bir görünüm arz eder. Zamanla daha sade bir anlatım özelliği kazanmış olmakla birlikte dil ve üslup açısından benzer bir durum bilhassa ilk şiirleri açısından Abdulla Şaik'te görülür. Abbas Sehhet'in ise çocuklar için düşündüğü şiirlerindeki yalınlığı, sembolik anlatımlarla bezeli diğer eserlerinde göremeyiz.

Romantizmin bir diğer önemli ismi olan Hüseyin Cavid'in dili ise zamanla sadeleşmekle birlikte belli oranda Türkiye Türkçesi'ne evrilmiştir. Şair her ne kadar özellikle felsefi şiirlerinde mecaz ve istiarelerle kapalı bir üslubu tercih etmiş olsa da ileriki dönemlerde özellikle Türkçülük akımının da etkisi ile İstanbul ile Azerbaycan Türkçesi arasında bir köprü olmanın gayreti içerisinde olmuştur.

Azerbaycan romantiklerinin dil ve üslup konusunda ortaya koydukları bu farklı tercihin, bireysel nedenler, yani aldıkları eğitim ve yetişme tarzları dışında sosyal ve siyasi şartlara kadar oldukça farklı nedenleri vardır. Özellikle yürürlükteki ağır baskı ve sansür politikalarının da bu tercihte ayrı bir rolü olduğunu ifade etmek gerekir. Zira gözlemlerin, duygu ve düşüncelerin doğrudan anlatılmasının mümkün olmadığı zaman ve zemin şartlarında, tıpkı Osmanlı Türkiye'sinde de olduğu gibi, kapalı, muğlak şahsa münhasır anlatımların öne çıkması kaçınılmazdır.

Azerbaycan edebiyatının yeni bir yapılanma dönemine girdiği 20. yüzyılın başlarında tıpkı içerikte olduğu gibi dil ve üslup konusundaki tartışmalar da başlıca iki yayın organı etrafında odaklanmıştır. Bunlardan biri Faik Numanzade ve Celil Memmedkulizade tarafından yayın hayatına kazandırılacak olan Molla Nasreddin, diğeri ise Hüseyinzade Ali Bey'in başyazarlığını yaptığı Füyuzat dergisidir.

Bir kıyaslama yapmak gerekirse, bu iki dergi arasındaki dil ve üslup tercihleri, bizdeki Tanzimat ve Servet-i Fünun topluluklarının temayüllerini andırır. Molla Nasreddin, tıpkı toplumla bütünleşme adına dilde sadelik prensibini en azından teorik olarak benimsemiş görünen Tanzimat Dönemi yazarları gibi "toplum için sanat" prensibi içerisinde hareket etmiş ve dilde mahalliliği esas almıştır:

"Dergi (Molla Nasreddin) toplumsal sorunların ortaya konulmasında ve bir bakıma bu sorunlara çözüm yollarının gösterilmesinde toplumu aydınlatma görevini üstlendiği için anlaşılır olmayı esas unsur olarak görür. Amaç bu şekilde belirlenince derginin dili toplumun dili olur"(Uygur 58).

Füyuzat ise aynı kaygıları taşıyor olsa da sanatsal anlatımın cazibesinden kendini kurtaramamıştır. Biraz da siyasi kaygılarla İstanbul Türkçesine meyletmiş, edebî dil açısından da Namık Kemal , Hamid ve Fikret gibi isimlerin çalışmalarını örnek alma yoluna gitmiştir. Ülkemizde Molla Nasreddin dergisinin incelendiği bir doktora tezinde bu konuda şu tespitlere yer verilmiştir:

"Füyuzât, dil açısından halktan uzak olduğundan, ilk sayısından son sayısına kadar yalnız belli bir düşünceyi takip eden sınırlı bir gruba hitap ederek kaldı. Dergide yayımlanan makaleler Arap, Fars ve Türkiye Türkçesi'nin sentezinden ibaret Osmanlıca ile yazıldığından ne anlatmak istediğini sadece bu dilleri bilenler anlayabilirlerdi. 'Füyuzât' dergisinin etrafına daha çok romantik şairler toplanmıştı. Azerbaycan şiirinin büyük ustalarından Mehemed Hadi bu dergide çalışmış, Hüseyin Cavid'in, Abdulla Şaik'in şiirleri bu derginin sayfalarında gün ışığına çıkmıştı."(Abdullayeva 106)

En azından teorik olarak anlaşılır bir dil görüşünü benimsemiş olan Azerbaycan romantikleri isimlerini ilk olarak Füyuzat'taki yayınları ile

duyurabilmişlerdir. Dolayısı ile derginin dil anlayışına uygun hareket etmişlerdir. Derginin dil ve üslup üzerindeki etkisi en çok Mehemed Hadi'de kendini hissettirmeye olup şair bu çizgisini sanat hayatının sonuna kadar değiştirmemiştir. Bu tavırda şairin İstanbul'da geçirdiği yıllar ve Servet-i Fünun şairleri ile olan münasebetinin rolü büyük olmuştur (Akpınar 237-238). Aynı unsurun, Türkiye Türkçesine meyl anlamında, Hüseyin Cavid üzerindeki etkilerinden de söz etmek mümkündür.

Biraz önce de ifade ettiğimiz gibi, Azerbaycan romantikleri her ne kadar realistlere kıyasla ağdalı bir üslup, edebî bir dil ortaya koymuşlarsa da aslında görüşleri itibarı ile anlaşılmaktan yana bir tavır içerisinde olmuşlardır. Bu anlamda kendilerini dil ve üslup tercihleri açısından Servet-i Fünun şairlerine benzetmiş olsak da aslında bir açıdan da Tanzimat Dönemi şair ve yazarlarını andırırlar. Zira her iki grubun da söyledikleri ile pratikleri arasında tam bir paralellik kuramadıklarını görürüz. Söz gelimi toplum için sanat anlayışını genel bir prensip olarak benimsemiş olan ve Romantizm'in ülkemizdeki ilk temsilcilerinden Namık Kemal'in kullandığı dil ve üslup yine Ziya Paşa'nın istikrarsızlığı bir çelişki örneği olarak karşımıza çıkar. Aynı çelişkili tutumu Azerbaycan romantiklerinde de görürüz. Abdulla Şaik olsun, Abbas Sehhet olsun makalelerinde sık sık mahalli dil, milli dil, ana dili ya da halk dili gibi kavramlara vurgular yapmışlar ancak bu yöndeki düşüncelerini eserlerine yansıtmaları biraz zaman almıştır. Söz gelimi Abdulla Şaik sanat hayatının ilk yıllarında Arapça, Farsça tamlama ve deyimlerle yüklü klasik bir anlatım tarzını benimsemişken zamanla dilini sadeleştirme gayreti içerisinde olmuş ve bunu da büyük ölçüde başarabilmiştir. Bir çalışmasında (Abdulla Şaik 24 Aprel 1944) dili "medeniyetin anahtarı" olarak tanımlayacak olan şair, Türkçe'ye olan mutlak inancını bir başka çalışmasında Marks Müller'in bu konudaki tespitlerine atıfla ortaya koyacaktır (Talibzâde Eserleri IV 119).

Şiirlerinde genellikle sembolik anlatımları tercih eden Abbas Sehhet de aslında prensip olarak sadelikten yanadır. Özellikle didaktik tarzda kaleme aldığı şiirlerinde bu kaygı açıkça görülebilmektedir. Onun dil ve üslup konusu da dâhil olmak üzere yeni şiirin nasıl olması gerektiğine dair cevap aradığı ünlü makalesi "*Teze Şe'r Nece Olmalıdır?*" (Abbas Sehhet 12-13) da halkçı bir tavır içerisinde olduğunu görürüz. Aynı çalışmasında Sehhet bu düşüncesini desteklemek için de Batılı edebiyatların gelişiminin öz kaynaklara dönüşle ilgili olduğunu vurgulamayı da ihmal etmez.

Azerbaycan romantikleri içerisinde çizgisini muhafaza ederek genellikle ağır ve felsefi bir dil kullanmış olan Mehemed Hadi ise zaman zaman bu

tutumundan dolayı eleştirilmiş bir şair olarak karşımıza çıkmaktadır. Öyle ki Abdulla Şaik, hayatı trajik hadiselerle dolu olan Mehemed Hadi hakkında kaleme aldığı “Mehemmed Hadi’nin Faciesi” adlı çalışmasında onun en büyük faciasının halk dilinden uzaklaşması olduğunu ifade eder (Talibzâde Eserleri V 240).

Esasen dil konusunda her ne kadar diğer romantiklere göre farklı bir yol izlemişse de Mehemed Hadi de bir yönü ile açıklık ve sadelikten yanadır. Nitekim onun tercihini istem dışı bir tavır olarak değerlendiren Kamran Aliyev şairin bu yönde gayret içerisinde olduğu halde bazı ön kabullerini aşmadığını şu sözleri ile açıklar: *“Lakin garibe burasıdır ki, romantikler içerisinde öz şerlerini daha çok qeliz yazmağa cehd gösteren M. Hadi, olmuştur. Bir neçe defa sade, anlaşılmalı dilde yazmağa çalışan şair, yéne de evvelki mövqeyini déyişe bilmemiştir.”* (Eliyev 76).

Bu tavrın nedenini aradığımızda karşımıza yine tıpkı bizde Servet-i Fünun’un ilk yıllarında kendini gösteren sanatın yüksek dereceli bir duyum ve duyurma yöntemi olduğu ile ilgili kaygılar karşımıza çıkar. Hadi “Açık ve Aydın” düşünceler adlı bir şiirinde çelişkiye neden olan bu tür kaygılarını dile getirirken ana diline hürmet duyduğunu ve duymak gerektiğini ifade eder ancak “ince şiirler”in konuşma dili ile yazılamayacağını da vurgulamayı ihmal etmez (Mehemmed Hadi 83). Esasen sadelik konusunda önemli mesafeler katetmiş olan Hüseyin Cavid ve diğer romantiklerde de bu kaygı hep olmuştur. Şairane söyleyiş kaygılarının bir ürünü olan bu tavır bir anlamda sanat için sanat prensibinin bir gereğidir ve Romantizm’in gizemli dünyasına gizem katan en önemli kaynaklardandır. Bu nedendenler ki “gizli şiir” olarak da adlandırılan bu tür şiirler romantikleri için vazgeçilmezliğini hep korumuştur. Bu vazgeçilmezlik açık şiirden haz ettiğini ancak gizli şiiri de pek sevdiğini ifade eden Hüseyin Cavid için de ayırıcı bir niteliktir.

Romantiklerin “gizli şiir olarak ifade ettikleri şiir, mazmunlarla, hayal, imge ve simgelerle yüklü olup daha çok biraz önce de ifade ettiğimiz gibi, söze gizem kazandırmak için öznel tavırlarla yazılmış şiirdir. Mina Urgan, “İngiliz Edebiyatı Tarihi” adlı çalışmasında hayal gücünü her zaman üstün tutan romantik sanatçıların insanın iç ve dış dünyasında aklın kolayca açıklayamayacağı birtakım gizler sezdiklerini ifade etmektedir (Urgan 172). Gerçekten de romantiklerin bu yaklaşımında 17. ve 18. yy pozitivist felsefeler tepki olarak bazı gerçeklerin idrak edilemeyeceği ancak hissedilebileceği önermesinden yola çıkan Rousseau’nun fikirleri ve sezgicilik felsefesi, Bergson’un ortaya koyduğu insan ve eşyaya ait yeni bakış açılarının büyük rolü olmuştur. Ayrıca biraz önce

de ifade ettiğimiz gibi hem sanatsal kaygılar, hem de mevcut siyasî şartların bir gereği olarak böyle bir üslubu benimsemiş görünen Azerbaycan romantiklerinde, özellikle tabiat bu anlamda kendisine sıklıkla başvurulmuş bir anlatım vasıtası olarak kullanılmıştır. Mir Celal'in bu yöndeki değerlendirmesi şu şekildedir:

“Azerbaycan romantiklerinde ictimai-siyasî mövzularla yanaşı, tebiatin in'ikası, şéirde menzereleer yaradılması xüsusiyyeti qüvvetli olmuşdur. Onlar, cemiyet hadiselerinde olduğu kimi, burada da mena, fikir ve düşünce axtarmışlar. Kâinatın, tebiatin gözeliiklerine böyük ehemmiyet vérmış ve onları felsefî baxımdan menalandırmaq istemişler.”(233).

Azerbaycan romantikleri tarafından ortaya konulan ve tabiatın salt güzelliği ile tasvir ve tahlil edildiği bu tür şiirlerde açık ve yalın bir üslup kullanılmışken, siyasî şartların neden olduğu ümit ve hezimetlerin, sevinç ve üzüntülerin konu edinildiği şiirlerde daha çok mazmun ve mecazlarla gizlenmeye çalışılmış isyankâr, coşkun bir üslup hâkimdir. Bu tür çalışmalarda özellikle Hüseyin Cavid 'de de sıklıkla rastlayacağımız gibi ihtiyat gereği dolaylı anlatımlara başvurulmuş tarihî devir ve şahsiyetlere dönülmüş, hayalî zaman ve mekân unsurlarına sığınılmaya çalışılmıştır. Kemal Talıbzade Mehemed Hadi'yi değerlendirdiği bir çalışmasında bu tavrı açıklarken “müstebitlerin şerrinden sakınma” ifadesini kullanır ki Memmed Cefer'in düşüncesi de aynı yödedir. Cefer konuyu değerlendirdiği bir çalışmasında özellikle politik baskıların arttığı yıllarda romantik sanatçıların eserlerinde ihtiyatlı bir yol izlediklerini, düşüncelerini çoğu zaman bu şekilde dolaylı yollarla ortaya koymak zorunda kaldıklarını mazmunlara başvurduklarını ve bu anlamda tabiatı kendileri için önemli bir vasıta olarak gördüklerini ifade eder (59). Bu şiirlerde her biri şairin değişken ruh hallerinin ifadesi olarak “yıldırımlar”, “şimşekler”, “coşkun nehirler”, “taşkın denizler”, “karlı fırtına ve boranlı mevsimler”, “susuz çöller” “sahralar”, “sönmüş yıldızlar”, “kabına sığmayan volkanlar” gibi mazmunlarla karşılaşırız. Aynı şekilde baskıların kaynağı otoriteye hitaben “baykuşlar”, “ifritler”, “devler”, “yarasalar” gibi benzetmelerin sıklıkla kullanıldığı çalışmalarda genellikle temel kaygıyı oluşturan hürriyet konusu “peri”, “melek”, “maşuk”, “yar”, “canan”, “dilber”, “dil-şikar”, “dil-firib”, “sanem”, “cavan qız” gibi istiarelerle betimlenir. Mesela Hadi 'nin “Gül Sévdiciyim Gül” adlı şiirinde klasik çalışmalarda sevgili için düşünülmüş, “nigar”, “işvekar”, “növbahar”, dil-şikar”, “nazlı yar”, “gülizar”, “qonce-yi emel” gibi pek çok sözcük ve sözcük gurubunun “hürriyet” kavramını tanımlamak için kullanılmış

istiareler olduğunu görürüz (Mehemmed Hadi, İran'ın...378). Abbas Sehhet benzer bir tavır içerisinde:

*A sévdiyim ac bir bier inqılabı üzünden
Mecnun tek Léylaları divane qıl.*

*Xosrovlar bezminde Şirin sözünden,
Şuriş sal taze efsane qıl (Talıbzade , Azerbaycan..11)*

Tabiat manzaralarından hareketle ruh hallerinin betimlendiği bu tür şiirlerde bazen de ümitsizliğin yarattığı gam ve keder eşyaya yansılır. Nitekim Abdulla Şaik, bir çalışmada değişken ruh halleri doğrultusunda tabiatın yeni görüntüler kazanacağını ifade eder (Talıbzade IV 339) ki bu görüşünü bir şiirinde şu dizelerle örnekler:

*Sıtmalı tebiet inlerdi yorğun,
O coşğun denizler gül kimi durğun. (Talıbzade Eserleri II 95)*

Pitoresk şiir olarak da adlandırılan ve esasen daha çok iç dünyanın değişken ruh hallerine paralel olarak dışarıdaki görüntülerle eşleştirilmesi olarak karşımıza çıkan bu tür şiirlerde bazen de tamamen karanlık tasvirlerle karşılaşılır:

*Kederli, sisli bir aqşamdı, ağılıyordu sema;
Bütün üfüqleri sarmışdı möhteriz, mehclub.*

*Bulutlar... İşte matemnisar demde bana,
Uzatdı dest-i qeza pek acıqlı bir mektub. (Hüseyn Cavid I,123)*

Gerek dil, gerek üslup, ifade ve anlatım tarzı itibarı ile zaman ve zemine göre farklı temayüller gösteren romantikleri eğer aynı ortak paydada toplamamız gerekirse hamasî, coşkun, lirik, hitabet ve mersiye üslubunun (ıstırap tonu) bu yazarlar için genel kabul olduğunu söylememiz mümkündür. "Tenteneli", "bezekli", "ritmik", "hitabkar" kelimeleri ile açıklanan bu üslup (Mir Celal-Hüseynov 394) Mehmed Hadi 'nin hürriyet temasına yöneldiği ilk şiirlerinden itibaren baskın bir görünüm arz eder. Şairin farklı şiirlerinde yer alan "Ne efsunkar imişsen, ah, éy didar-ı hürriyet!", "Éy veten, éy zemin-i

pürqiymet!", "Ey hesret-i hürriyyet ile can veren ehrar!", "Êy sehnesi başdan-başa bir me'kes-i övham!" "Êy canlı baharı doğuran gülşen-i taban!", "Êy bağıni xezan görerek susmuş endelib!" şeklindeki cümleler isyankâr ruh halinin göstergeleridir. Yine aynı şekilde Hüseyin Cavid'in şiirlerinde rastladığımız "Qadın! Êy sevgili hemşire oyan!", "Qadın! Ey möhterem enis-i beşer!", "Ana! Êy nazlı qadın, qalx!", "Êy neşveli, éy işveli ümmid!", "Ey veten! Sende parlayanda ziya", "Ey şanlı emek ordusu, éy şanlı mübariz!", "Ey Türk éli! Ey milyonlar ölkesi!" şeklindeki haykırışlar benzer ruh halinin birer ifadesidir. Şaik 'in kaleminden çıkan, "Êy bariqeler, zerbeler éndir bu cehane!", Êy élin şanlı hayqırıcları!", "Êy meni çulğalayan derd, neden!", "Êy xoş kölgesinde sefalandığım!", "Êy sönük, çürümüş dünya, parçalan!", "Êy menliyim emel güneşim, fecrim, ülkerim!", "Êy dünyaya aydınlıq saçan odlar diyarı!", "Êy gelinler, éy bacılar, qalxın ki, toy-bayram var!", "Êy oğul, böyüdün kamala çatdın!" şeklindeki dizeler, sosyal kaygı içerisinde kendine muhatap arayan romantiklerin isyankâr ruh hâllerinin birer göstergesi olarak karşımıza çıkar.

Yine Bilge Ercilasun 'un da ifade ettiği gibi, daha çok iç muhasebe hâlinde kendini gösterecek olan soru cümleleri, arayış içerisinde olan romantiklerin üslûp özellikleri açısından önemli bir unsur olarak değerlendirilebilir:

Kim seni didesi giryarı élemiş?

Kim seni hâl-ı perişan élemiş?

Sındırılar ne üçün bal ü perini?

Hanı ol ruh feza neğmelerin? (Abbas Sehhet 294)

Bu soru üslubu zaman zaman da "Biz ne Haldayıq Neyimiz Var?", "İstifham", "İnsan Ne ile Mükerrer Olur?", "Nasıl Yükselmeli?" gibi çalışmalarla başlığa taşınmıştır ki örnekleri çoğaltmak mümkündür.

Dil ve üslup konusunda realistlerden ayrılan romantikler, serbestiyetin kendilerine sağladığı imkânlar sayesinde tür olarak da oldukça bağımsız hareket edebilmişlerdir. Esasen Batı edebiyatında da temel çıkış noktaları açısından, sanatçının hareket kabiliyetini önemli ölçüde sınırlandırdığını düşündükleri için Klasisizm'in bağlayıcı kurallarına bir tepki olarak karşı çıkan romantikler, aynı şekilde edebî tür ya da şekil açılarından da benzer tutum içerisinde olmuşlardır. Nitekim edebiyatta "söylenen" kadar "söyleme biçimi"nin de son derece önemli olduğu düşüncesi zaman zaman nazmın nesre nesrinse nazma yaklaştığı yeni tür ya da şekilleri ortaya çıkarmış ve Lamartine , Hugo, Vigny, Sainte-

Beuve, Musset gibi isimler her hangi bir kısıtlamaya gitmeden hemen hemen her türde eserler ortaya koymuşlardır (Yücel 65-66).

Aynı şekilde bu geniş perspektif edebî türler açısından trajedi ve komedi dışında dram gibi bir türün gelişmesine de katkıda bulunmuş, manzum hikâye adı ile bilinen nazım nesir karışımı bir anlatım türü ortaya çıkmıştır. Azerbaycan edebiyatı şairlerinde de poema adı ile karşılaştığımız bu tür, şaire duygu ve düşüncelerini daha detaylı ve aynı zamanda sanatkârane bir üslûp içerisinde yansıtabilme imkânı vermiştir. Diğer taraftan tıpkı Batı'da olduğu gibi şekil ve tür açısından da belli bir kurala bağlı kalmayan Azerbaycan romantikleri romandan uzun hikâye olarak adlandırılan (bize göre doğru olmasa da), "poveste", "publistika" ya da "félyéton" gibi köşe yazılarından, bilimsel makalelere, şiirden tiyatroya kadar birçok edebî türde eserler ortaya koymuşlardır.

Eserlerinde çok sesli bir atmosfer göze çarpan romantikler duygu ve düşüncelerine gem olduğunu düşündükleri bağlayıcı kuralları yok sayarak hemen bütün türlerden yararlanma eğiliminde olsalar da ürettikleri eserler itibarı ile yine de belli bir temayül ortaya koyabilmişlerdir. Bu bağlamda şunu söyleyebiliriz ki daha çok manzum dramları ile adından söz ettirecek olan Hüseyin Cavid ayrı tutulursa, kaynağını duygulardan alma eğiliminde olan Azerbaycan romantikleri sanat anlayışları adına en başarılı çalışmalarını şiir sahasında ortaya koymuşlardır.

Bilindiği üzere "Duygu, dış dünyanın, olay ve olguların, durum ve varlıkların insanın iç dünyasında meydana getirdiği dalgalanmalar, doğurduğu etkilerdir (Çetin 52). "Duygu", "coşku", "coşum", "coşumculuk" gibi sözcüklerin Romantizm'i tanımlamak için kullanılıyor olması bir anlamda duygunun romantik şair açısından taşıdığı önemi ortaya koyar. Nitekim Abdulla Şaik bir makalesinde, hayal dünyasının ve duygu derinliğinin, şairlik emarelerinin başında geldiğini ifade eder (Talibzade, Eserleri V 229). Bu değerlendirme aynı zamanda lirizmin, şiirde aranması gereken en önemli özelliklerden biri olduğu anlamına da gelmektedir. Lirizmin, etkin, içten ve samimi söyleyiş, dış dünyanın insan ruhu üzerindeki etkilerini en derin ifade şekilleri ile yansıtmak anlamlarına geldiğini düşünürsek, Abbas Sehhet başta olmak üzere birer duygu şairi olan romantiklerin hemen tamamında bu özelliğin fazlası ile bulunduğunu söylememiz hiç de zor olmayacaktır.

Yaşanan olumsuz siyasî şartlar karşısında halkın moral seviyesini yüksek tutmak onlarda vatanseverlik duygularını geliştirmeye yönelik tarihî, efsanevî kahramanlara ya da olaylara atıflar yolu ile kaleme alınacak olan epik tarzdaki

çalışmalarda ise Hüseyin Cavid ve Azerbaycan'ın bağımsızlık günlerinde kaleme aldığı ve sonradan yasaklanacak olan şiirleri ile Abdulla Şaik, tabiat güzelliklerin terennüm edildiği pastoral nitelikli şiirler açısından yine Şaik 'le birlikte Abbas Sehhet öne çıkarlar. Daha az da olsa, Cavid 'in çalışmaları arasında da görebileceğimiz bu tür şiirler, Mehemed Hadi'nin ilk dönem çalışmalarında, eğitim ve terbiye meselesini ele aldığı çalışmalarında görülür. Genellikle sosyal, siyasî ve felsefi şiirleri ile adından söz ettirecek olan Hadi, özellikle bizzat katıldığı Birinci Dünya Savaşı yıllarında tamamen tefekküre yönelmiş ve derin muhakemelere mülahazalara meyletmiştir.

Tür açısında Azerbaycan romantiklerinde görülen bu geniş yelpaze şekil tercihlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda Batılı yeni şekillerle birlikte, halk şiiri şekil özelliklerinin de romantiklerin çalışmalarında önemli yer tuttuğunu söyleyebiliriz. Ancak ilk yıllar itibarı ile ortaya konulan çalışmalar klasik tarzda çalışmalardır ki bu şiirler gerek muhteva gerekse şekil, mısra sayısı, mısra kümelenişi, vezin ve kafiye düzeni açılarından tamamen geleneksel özellikler taşır.

Abdulla Şaik ilk şiir denemelerine eğitim amacı ile Horasan'da bulunduğu yıllarda başlamış ve Fuzûlî'yi örnek alarak gazeller yazmış, Abbas Sehhet daha çok Şirvanî'yi takliden gazel çalışmaları ortaya koymuştur. Hüseyin Cavid ise ilk şiirlerinde klâsik ölçülerden yararlandığı gibi koşma türü halk şiirleri de yazmış Mehemed Hadi özellikle dil ve üslup açılarından geleneksel anlayışı sürdürmüştür.

Klasik etkiler belki bir başlangıç ve geçiş niteliğinde olsa da Azerbaycan romantiklerinin eserlerinde giderek daha baskın bir yer edinecek olan saha Halk edebiyatı sahası olmuştur. Vagif ile birlikte başlayan ve 1900'lü yılların başında daha aktif hale gelen milli ve mahalli söyleyiş düşüncesi romantik şiirin şekillenmesinde önemli bir etken olmuştur. Yine Mehemed Hadi'yi ayrı tutacak olursak, başta Abdulla Şaik ve Hüseyin Cavid olmak üzere romantik temsilciler eserlerinde bu sahaya ait kaynaklardan geniş şekilde yararlanma yoluna gitmişler; tür, vezin, ses özellikleri, atasözü, deyim, tamlama gibi bu sahaya ait malzemeleri ve gelenekleri büyük ölçüde çalışmalarına yansıtılmışlardır. Öyle ki biraz önce ayrı tuttuğumuz Hadi bile bu anlamda bazı denemeler ortaya koymuştur. Mir Celal'in, şairin Doğru Söz gazetesinde rastladığı hece vezni ile yazılmış bir şiiri karşısındaki şaşkınlığını ifade ettiği dizeler şu şekildedir:

*Seninle gözler güler,
Alınlar, üzler güler,
Hansı dodağa qonsan,
Ağızda sözler güler... (Celal 267)*

Ancak şunu da ilave etmeliyiz ki esas itibarı ile “azad sanat” düşüncesinde olan romantikler gerek Halk edebiyatı, gerekse yeni şiir anlayışı çerçevesinde ortaya koydukları çalışmalarda da kendilerine özgü bir yol izlemişler vezin, bend kuruluşu, kafiye düzeni ya da ve duraklar açısından tamamen serbest bir tutum içerisinde olmuşlardır. “Géceydi”, “Benövşeler”, “Menim Tanrım”, “Qaçqın”, “Solqun” (Hüseyn Cavid), “O Baxışlar”, “Senden de Xoştur”, “Oktyabr”, “Niye Uçdu?”, “Şikayetlerim”, “Ekinçi”, (Abdulla Şaik) düzenli nazım birimleri tercih edilmişken, “Şerq Qadını”, “Çiçek Sevgisi”, “Novruz Bayramı”, “Çekinme”(Hüseyn Cavid), “Üç Lövhe”, “Genclik Marşı” “Unudulmuş Parçalar” (Abdulla Şaik) gibi şiirlerde karışık birimlerle karşılaşırız. Yine Mehemed Hadi’nin “Rehgüzar-ı Metbuatta...Bir Şükufe-yi Mearife” adlı şiirinde nesir ve nazma birlikte yer verilmiş, Hüseyn Cavid’in “Bakı’da”, “Öksüz Enver”, “Çiçek Sevgisi” Abbas Sehhet’in “Şair, Şe’r Perisi ve Şeherli” ve Şaik’in “Simurğ” adlı eserlerinde olduğu gibi iç diyaloglarının yer aldığı çalışmalarda vezin konusunda tamamen serbest hareket edilmiştir.

Sonuç

Yukarıdaki örneklerden de anlaşılacağı üzere siyasi, sosyal ve ekonomik şartların hayatı oldukça zorlaştırdığı bir dönemde aktif sanat hayatı içerisinde olan romantiklerin eserlerinde zaman zaman çelişkili bir görüntü veren veren oldukça farklı dil, üslup ve üsluplar dikkati çeker. Bu farklılık aynı zamanda onları amaç birlikteliği içerisinde oldukları realistlerden ayıran temel unsurdur. Ancak 1950’li yıllardan itibaren farkedilmeye başlanan bu ayrıntı, esasen söz konusu isimler arasındaki sadece bir nüansı ifade eder. Nitekim Abdulla Şaik gibi romantizm temsilcisi bazı isimler uzun yıllar realistler arasında da gösterilebilmiştir ve aynı şekilde Molla Nasreddin ve özellikle de Sabir’in çalışmaları ile öne çıkacak olan satirik üsluba Abbas Sehhet’in pek çok çalışmasında rastlamak mümkündür. Bu nedenledir ki Azerbaycan romantikleri ile realist yazarları Batı’da olduğu gibi şablonik ifadelerle tanımlayarak sonuca ulaşmak kolay, daha doğrusu doğru bir iş değildir ve bu nokta özellikle dil ve üslup açısından Azerbaycan Romantik edebiyatına kendine özgü bir nitelik kazandırır.

KAYNAKÇA

- 📖 Abbas Sehhet . Eserleri II, (Meqaleler, Tercümeler). Bakı: Azerbaycan Dövlət, 1976.
- 📖 Abbas Sehhet . “Feryad-ı İntibah Yaxud Amal-i Vetənperverane”, XX. Esr Azerbaycan Poéziyası. Haz. Memmed Memmedov), Bakı: Yazıçı, 1988.
- 📖 Abdulla Şaiq. “Yazıçılarımızın ve Dilçilerimizin Şeref İşi”, Edebiyyat ve İncəsənət Qezéti, III. İnternasional. Bakı, 24 Aprel 1944.
- 📖 Abdullayeva, Terane. Molla Nasreddin Dergisinin Azerbaycan Şiirine Katkıları, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi), İzmir 2005.
- 📖 Akpınar, Yavuz . *Azerî Edebiyatı Araştırmaları*. İstanbul: Dergâh, 1994.
- 📖 Çetin, Nurullah. *Şiir Çözümleme Yöntemi*. Ankara: Öncü Kitap, 2004.
- 📖 Eliyev, Kamran . *XX Esr Azerbaycan Romantiklerinin Edebî- Nezerî Görüşleri*. Bakı: Elm, 1985.
- 📖 *Hüseyn Cavid. Eserleri I*. Haz. Turan Cavid. Bakı: Yazıçı, 1982.
- 📖 *Hüseyn Cavid . Eserleri I*. Bakı: Bakı Azerbaycan Medeniyet Fondu, 2003.
- 📖 Mehemmed Hadi . “İran’ın Hürriyyet Qehremanlarına”, XX. Esr Azerbaycan Poéziyası. Haz. Memmed Memmedov), Bakı: Yazıçı, 1988.
- 📖 Mehemmed Hadi . *Séçilmiş Şé’rler*. Bakı: Yazıçı, 1980.
- 📖 Memmed Cefer. *Séçilmiş Eserleri II*. Bakı: Çinar Çap, 2003.
- 📖 Mir Celâl. Azerbaycan’da Edebi Mektebler (Haz: Tehsin Mütellimov), Bakı: Ziya-Nurlan, 2004.
- 📖 Mir Celâl -F. Hüseynov. XX. Asır Azerbaycan Edebiyatı (Prof.Dr. Kemal Yavuz-Yard. Doç. Dr. Erol Ülgen). İstanbul: Birleşik, 2000.
- 📖 Tahsin Yücel. “Fransız Coşumculuğu”, Türk Dili Yazın Akımları Özel Sayısı, S.349, Ankara- Ocak 1981: 65-66.
- 📖 Talıbzâde, Abdulla Şaiq. Eserleri IV (Tertib ve Qéydler: K. Talıbzâde, Réd: E. Mirehmedov), Bakı: Azer,1977.
- 📖 Talıbzâde, Abdulla Şaiq. Eserleri V (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzâde , Réd: R. Hacıyév), Bakı: Yazıçı, 1978.
- 📖 Talıbzâde, Abdulla Şaiq. Eserleri IV (Tertib ve Qéydler: K. Talıbzâde, Réd: E. Mirehmedov), Bakı: Azer, 1977.
- 📖 Talıbzâde, Abdulla Şaiq. Eserleri II Haz. Kamal Talıbzâde), Bakı: Azer, 1968.
- 📖 Talıbzâde, Abdulla Şaiq. Eserleri V (Tertib ve Qeydler: Kamal Talıbzâde , Réd: R. Hacıyév). Bakı: Yazıçı, 1978.

- 📖 Talıbzâde, Kamal . Azerbaycan Romantikleri, Bakı: Yazıcı, 1985.
- 📖 Urgan, Mina. İngiliz Edebiyatı Tarihi II, İstanbul: Altın Kitaplar, 1989.
- 📖 Uygur, Erdoğan. “Füyûzat ve Molla Nasreddin Dergilerinde Edebî Dil Tartışmaları Modern Türklük Araştırmaları Dergisi., Cilt 4, Sayı 4, Aralık 2007, s. 53-64.